

Varslere

Hvorfor møter de så mye motstand?

En drøftelse om etikkens plass i organisasjoner og bedrifter

Sølve H. Paulsen

Masteressay i filosofi

Institutt for filosofi, ide- og kunsthistorie og klassiske språk
Universitetet i Oslo

Høsten 2006

Innholdsfortegnelse

Innledning	- 1 -
Presentasjon av C. Fred Alford og hans bok	- 1 -
Varsleren	- 2 -
Organisasjonen	- 5 -
Hvorfor varslerne varsler - moralsk narsissisme	- 7 -
Diskusjon	- 9 -
Trenger vi varslere?	- 9 -
Hvorfor møter de så mye motstand?	- 10 -
Hvorfor er det kun noen som varsler?	- 13 -
Er det alltid moralsk narsissisme?	- 14 -
Hvorfor får ikke alle problemer?	- 15 -
Moralens sjanser i dagens samfunn	- 16 -
Løsninger	- 18 -
Anonymitet	- 18 -
Flere og/eller bedre lover	- 19 -
Gulrøtter	- 20 -
Fjerne pengene	- 20 -
Opplysning og oppdragelse	- 21 -
Kritikk av Alford	- 22 -
Oppsummering	- 22 -
Litteraturliste	- 23 -

Innledning

I denne oppgaven skal jeg skrive om varslere¹. Jeg tar i all hovedsak utgangspunkt i boken *Whistleblowers: Broken Lives and Organizational Power* av C. Fred Alford, men kommer også til å trekke inn andre bøker og artikler om emnet, som jeg mener er relevant.

Først vil jeg prøve å si litt om hva boken til Alford handler om, hva som ligger i det å være en varslere og hvordan varslere handling ofte blir mottatt i en organisasjon. Det er flere ting som både kjennetegner en varslere og en organisasjon, men det som spesielt er tankevekkende er hvor stor motstand varslere ofte ser ut til å møte. Etter en grundig presentasjon av Alford og hans bok, vil jeg bevege meg over på diskusjonsdelen der jeg vil ta opp flere sentrale spørsmål og belyse disse. Blant annet hvorfor de møter så stor motstand, og hva dette kan ha å si for moral, både i organisasjoner og samfunnet generelt. Må man skille mellom jobbmoral og privatmoral, og i tilfelle, hvor heldig eller uheldig er dette? Har penger så mye makt at det overskygger alt annet, også det å holde seg innenfor loven?

Etter diskusjonsdelen vil jeg presentere et par mulige løsninger som kan bedre vilkårene for varslere. Det er blant annet blitt foreslått at man skal tilby varslere anonymitet, men hva vil dette si for etikk og moral på et generelt nivå? Er det ønskelig at ”riktige” moralske handlinger møter såpass mye motstand at man er nødt til å forbli anonym for å unngå trøbbel?

Jeg vil helt på slutten også nevne et par ting Alford kan kritiseres for, før jeg vil komme med en oppsummering der jeg sier noe om hvilke implikasjoner som gjør seg gjeldende, og hva man kan si moral og om framtiden til varslere.

Varsling er, etter min mening, et uhyre interessant tema, som fortjener både grundig forskning og diskusjon. Jeg skal gjøre mitt beste med dette essayet innenfor de rammene som er gitt.

Presentasjon av C. Fred Alford og hans bok

C. Fred Alford er professor ved Universitetet i Maryland der han jobber ved instituttet som på engelsk heter The Department of Government and Politics. På sin egen hjemmeside ved Universitetet beskriver han seg selv og sine interesser på følgende måte:

---

¹ Begrepet ”whistleblowers” har flere navn på norsk. Utover i denne oppgaven kommer jeg stort sett til å bruke ordet varslere. Et annet ord som også er mye brukt på norsk er fløyteblåser.

Classical political theory and psychoanalytic approaches to politics are my first loves. If pressed to describe what I do in a couple of words, I would call it by the old fashioned name of moral psychology. I'm interested in the psychological roots of morality, but I'm very careful not to reduce morality to psychology, or to imagine that psychology can form the basis of morality (Alford 2006).

Han er altså interessert i moralpsykologi og de psykologiske røttene til moralitet. Han har blant annet skrevet bøker som *What Evil Means to Us* og *Rethinking Freedom: Why Freedom Has Lost Its Meaning and What Can Be Done To Save It*, i tillegg til *Whistleblowers: Broken Lives and Organizational Power*.

Alford benytter seg i stor grad av kvalitative metoder og intervjuer, og skiller seg nok på den måten litt fra andre typiske filosofiprofessorer. I boken *Whistleblowers: Broken Lives and Organizational Power* har han snakket med en rekke personer som alle har det til felles at de er varslere.

Varsleren

Ofte tenker man kanskje på varslere som helter. Dette er personer som tar ansvar og sier i fra når noe er galt i en bedrift eller organisasjon. De gjør det ”riktige”, hvis man kan si det, og dermed forventer man at de også skal få en viss grad av heder, ære og berømmelse. Dette er ikke alltid tilfelle, spesielt ikke hos de varslerne som Alford har snakket med². Få av de varslerne Alford har snakket oppnådde ønsket effekt med handlingen sin, og enda færre ble sett på som helter i etterkant.

Før jeg går videre er det på sin plass å si noe om hva en varsler er. Det er til en viss grad uenighet om selve definisjonen på dette blant både forskere og eksperter, men helt generelt kan man si at en varsler er en person som sier i fra når en bedrift, organisasjon eller lignende gjør noe klanderverdig. Stikkord som ofte kjennetegner en varsler er at de er modige, idealistiske, stae, de står ofte alene og sist men ikke minst, de klarer rett og slett ikke å la være å si i fra.

Det er til en viss grad forskjell på hva som kjennetegner en varsler, altså selve personen, og hvordan man definerer selve varslingen, eller handlingen, om man vil. Det er ikke alt som blir sett på som varsling, selv om man sier i fra om kritikkverdige forhold. I følge

---

² Det skal sies at man kan kritisere Alford både for hans utvalg og for hans metoder. Dette skal jeg komme tilbake til senere i dette essayet, men det kan sies allerede nå at de han har snakket med har han ofte møtt på selvhjelpskurs/grupper og lignende. Dermed er det mulig man kan få et litt ensidig syn på saken.

en definisjon som Alford refererer til, av Myron Glazer og Penina Glazer, er man en varsler når man:

(1) acts to prevent harm to others, not him or herself, (2) trying first to rectify the situation within the framework provided by the organization, (3) while possessing evidence that would convince a reasonable person. The harm may be physical, such as the illegal disposal of toxic waste; financial, such as the waste or misuse of taxpayer's money; or legal, the breaking of laws. Often it is all three. (Alford 2002, s. 17)

Punkt 2 er nok ingen definisjon, men som Alford sier, snarere et råd. Ei heller er punkt 3 verken særlig viktig eller nyttig, men punkt 1 er derimot sentralt når det gjelder hva en varsler, eller varslerhandling er. Det at han eller hun handler på vegne av andre, og ikke seg selv, er det som gjør en varsler til en varsler, mener Alford. (Alford 2002, s. 18) Han sier videre at graden av gjengjeldelse også har mye å si.

In theory, anyone who speaks out in the name of the public good within the organization is a whistleblower. In practice, the whistleblower is defined by the retaliation he or she receives. (Alford 2002, s. 18)

Det vil si at hvis en person ikke får problemer som følge av sin handling, er han eller hun heller ikke en varsler. Han eller hun har da ikke utført en varslerhandling.

She becomes a whistleblower only when she experiences retaliation. If there is no retaliation, she is just a responsible employee doing her job to protect the company's interest. (Alford 2002, s. 18)

Alle vil sikkert ikke være helt enig i denne definisjonen. Noen vil nok hevde at man er en varsler selv om man ikke møter motstand, men dette er noe jeg skal komme tilbake til senere i essayet.

Som nevnt har Alford for det meste tatt for seg de som får problemer, og da ofte store problemer. Han har blant annet oppsøkt internettsider og selvhjelpsgrupper for varslere, og mange av dem han har snakket med forteller en tragisk historie. Indirekte på grunn av varslingen mister de ofte jobb, familie og hus. Samtidig har de store problemer med å skaffe

seg en ny jobb innenfor sitt fagfelt fordi mange opplever å bli svartelistet³. Alt dette skjer over tid, men er likevel noe som har sitt opphav i handlingen til varsleren. Mange varslere opplever også å bli deprimerte og alkoholiserende. Som Alford sier, en typisk skjebne er at en ingeniør ender opp med å selge datamaskiner. (Alford 2002, s. 19-20) Varslerne blir altså stort sett alltid straffet, selv om de sier i fra på vegne av samfunnets beste. Det er noe kontraintuitivt ved dette. Hvorfor skal en person som prøver å gjøre noe bra bli møtt med stor motstand i bedriften og ingen støtte i samfunnet?

I Norge blir omtrent en sjettedel av varslerne sanksjonert, mens det i USA⁴ nok er betraktelig flere. De som varsler har sjelden noen som helst anelse om hvilke problemer de vil komme til å få. Mange sier til og med at hvis de visste hva som ville skje, hvilke konsekvenser varslingen ville medføre, hadde de aldri gjort det.

For å oppsummere litt, en varslerhandling er en handling der man sier i fra, enten innad i en bedrift, eller utad til for eksempel media, og man gjør dette for å hindre at andre skal lide eller komme til skade. De som varsler sier ofte at de ikke hadde noe valg, de måtte bare si i fra, eller så hadde de ikke orket å leve med seg selv. Som jeg kommer tilbake til litt lenger nede, mener Alford dette vitner om noe han kaller moralsk narsissisme. I utgangspunktet er narsissisme et begrep som ofte har negative konnotasjoner, men moralsk narsissisme er noe Alford mener er beundringsverdig. Altså et positivt ladet begrep, og noe som man for eksempel finner hos både Sokrates og Gandhi.

Det er ikke alle som varsler. Det er veldig mange som faktisk klarer å leve med seg selv, vel vitende om at den bedriften eller organisasjonen de jobber for gjør noe den ikke burde ha gjort. Er det noe spesielt med de få som sier i fra? Er det noe ved dem som man ikke finner hos den vanlige mann og kvinne? Ofte sier de som ikke varsler at de er redd for å miste jobben. De orker ikke å ta kampen. Det er mye mer komfortabelt å bare la det være, og håpe på at ting ordner seg, eller at det i hvert fall ikke blir noe verre. Men har de en lavere moral enn de som varsler, eller er de bare mer feige? Kanskje er det sann at de skulle ønske de kunne sagt i fra, at de turte, men likevel lar det være. Dette er spørsmål jeg kommer til å diskutere senere i essayet, men allerede nå er det nyttig å ha de i bakhodet.

Jeg kommer tilbake til varsleren litt senere, men nå vil jeg si litt om hva en organisasjon, eller bedrift, er og hvilke mekanismer som fungerer innad i en sådan.

---

³ Innenfor noen, gjerne litt små., bransjer opereres det med svartelister der varslere blir notert. Dermed har de store problemer med å bli ansatt på nytt, selv i konkurrerende firmaer.

⁴ Det er USA som er utgangspunktet for boken til Alford.

Organisasjonen

En varsler er en politisk aktør i en ikke-politisk verden. Og denne verdenen er organisasjonen (Alford 2002, s. 97). Alford definerer en organisasjon på to måter: fra utsiden av organisasjonen og inn, og fra innsiden og ut. Det er det siste perspektivet, altså fra innsiden og ut, som Alford legger mest vekt på.

Når det gjelder fra utsiden og inn-perspektivet mener Alford at det eneste en organisasjon er opptatt av er å opprettholde seg selv. Og måten den opprettholder seg selv på er ved at den hele tiden overskrider andres grenser.

The organization acts as if it lives in a perfectly Hobbesian world: the goal is autarky, and it is achieved via transgression. The organization secures its boundaries only by transgressing the boundaries of others, lest it be transgressed against (Alford 2002, s. 98).

Med dette utgangspunktet er organisasjonen kun interessert i om den ansatte er i stand til å hjelpe til med dette. Om den ansatte er tilgjengelig, som Alford sier, for å overskride grenser på vegne av bedriften, eller ikke. Organisasjonens overlevelse går foran alt, og menneskene som jobber der blir behandlet som ting, sånn at de konstant kan være til disposisjon. I en slik verden er det mest skremmende som kan skje at en fra utsiden befinner seg på innsiden (Alford 2002, s. 99). Alford refererer til en tidligere president i General Motors som sa følgende:

”Some of the enemies of business now encourage an employee to be disloyal to the enterprise. They want to create suspicion and disharmony, and pry into the proprietary interest of the business. However this is labelled – industrial espionage, whistleblowing or professional responsibility – it is another tactic for spreading disunity and creating conflict” (Alford 2002, s. 99).

Når varsling blir sammenlignet med industrispionasje skjønner man at bedrifter og organisasjoner begynner å bli ganske paranoide. En NHO-sjef skal ha sagt følgende: ”Det er viktig med etikk, men timingen er ikke god”. Betyr det at man kun skal varsle når det gagnar bedriften, eller i hvert fall vente til den tar minst mulig skade?

Bedriftens overlevelse og opprettholdelse har en ubestridt plass på toppen av lista over hva som prioriteres og som er viktig. Etikken skulle de helst sluppet å bry seg med. Og det å ha en person i bedriften som når som helst kan si i fra om at bedriften gjør noe galt, og dermed skade dennes omdømme, er det verste av alt.

Fra innsiden og ut-perspektivet er et mer partikularistisk perspektiv enn fra utsiden og inn. Her er sjefen og hierarkiet det sentrale, i følge Alford. Fra en varslers perspektiv jobber man ikke for en bedrift/organisasjon eller en sak, men for en sjef. Man kan si at det første perspektivet er et sosialteoretisk perspektiv, mens det andre perspektivet er slik varslerne selv opplever det. Organisasjoner er mer føydale enn vi tror sier Alford, og fortsetter:

Power is decentralized, and power is personal, located in the figure of the boss (Alford 2002, s. 101).

Grunnen til at man har denne føydalismen er, i følge Alford, at makt er noe privat, og det som følger av dette er at man får en partikularisme. Som oftest vil en varslar begynne med å si i fra til sin sjef, og hvilke reaksjoner varsleren blir møtt med avhenger da veldig av hvordan sjefen hans eller hennes er. Ofte kan det være sånn at man får opprykk på grunn av dem man kjenner, og ikke som en følge av sitt arbeid og det man har gjort. Og ofte, bemerkelsesverdig nok, er det sånn at de som gjør en dårlig jobb får dette opprykket, mens de som gjør en god jobb – han eller hun som sier i fra, tar miljøet og samfunnet på alvor og prøver å få bedriften til å holde seg innenfor regelverket – gjerne mister jobben.

En organisasjon er altså interessert i å, for en hver pris, opprettholde seg selv, og passer dermed ikke sammen med individualitet. Den vil ha lydige ansatte, ikke autonome og uredde. Og etikk er fint å ha, men må med en gang vike hvis den kolliderer med lønnsomheten. I festtalene blir ofte uredde, autonome ansatte hedret, og det blir snakket varmt om etikk, men i hverdagen er det en helt annen virkelighet som gjelder. Innad i organisasjonene er det ofte en illusjon om at moralske problemer ikke finnes. De uformelle normene er veldig sentrale, og det er gjerne varslerne som er problemet, ikke det etiske gale. Man kan gjerne være individuell, eller autonom, bare det ikke gjelder moral. Helst bør det gane bedriften og dens opprettholdelse.

Det er instrumentell rasjonalitet, og det å være flink, som gjelder på jobben og dette kan veldig fort føre til fremmedgjøring. Det blir et stort sprik mellom privatperson og jobbperson, og typisk for varslere er at de ikke takler dette. De klarer ikke å ha én type moralitet hjemme og en annen på jobben.

Hvorfor varslerne varsler - moralsk narsissisme

Her vil jeg igjen komme litt tilbake til selve varsleren. Alford hevder at de som varsler, stort sett gjør dette ut fra en moralsk narsissisme. Han forteller at flere av hans kilder responderte negativt på denne betegnelsen, men for Alford er dette noe positiv. Han mener, som nevnt tidligere, at både Sokrates og Gandhi var personer som handlet ut fra moralsk narsissisme.

Narsissisme uten moral, hvis man kan si det på den måten, er negativt ladet og handler om å være selvdyrkende eller selvopptatt. Man skal være hel, god, ren og perfekt. Men det er to måter å gjøre dette på. Enten ved å senke standardene for nettopp helhet, godhet, renhet og perfektet, slik at de korresponderer med sitt miserable selv, eller man kan løfte sitt bedrøvelige selv mot høyere standarder. Hvis man løfter sitt bedrøvelige jeg, blir det moralsk narsissisme (Alford 2002, s. 63). Man kan si at man bygger en bro mellom ens ego og egoideal, og det er det som gjør at varslerne handler. Det må være korrespondanse mellom ens idealer og ens handlinger.

Felles for alle varslerne som Alford har snakket med er følelsen av at de aldri hadde noe valg, og dette er noe de hele tiden prøver å forklare, også til seg selv:

In each [story], the subject tries to explain the experience of choiceless choice to him or herself. How did I find myself in the strange position where this is all I could do? (Alford 2002, s. 65).

Den narrative strukturen er alltid den samme, sier Alford:

[...] a conversation of voices within the whistleblower, the voice that compelled explaining to the voice that acted why it had no choice (Alford 2002, s. 65).

Varsleren klarer ikke å fri seg fra tanken om at bedriften gjør noe galt og at noe må gjøres for å forhindre dette. Den indre dialogen blir ensporet.

Det er fem historier som går igjen når det gjelder hvorfor varslerne gjorde og handlet som de gjorde. Disse er:

- 1) **Forestilling av konsekvenser:** Man kan ikke slutte å tenke på hva som for eksempel vil skje med barna som leker i radioaktivt avfall. Det er ikke dem sin oppgave, men de klarer ikke å la være å tenke på det. Kollegaene bryr seg bare ikke. Det vitenskapsfolk

ser på som dydig, som for eksempel å forestille seg selv i en annens situasjon, blir for varsleren en byrde, fordi han eller hun kan ikke gjøre annerledes (Alford 2002, s. 67).

- 2) **En følelse av historisk øyeblikk:** De som forteller denne historien er ofte opptatt av at deres egen plass og tid i historien, som om de er en del av noe større enn seg selv.
- 3) **Identifikasjon med offeret:** Det som ofte er tilfelle her er at varsleren føler en motstand mot den som gjør noe galt, heller enn, i hvert fall kun, empati med offeret. Man vil ikke se på seg selv som en av de som gjør noe galt, og som jeg kommer til på neste punkt, er de heller ikke særlig gode på det Alford kaller ”doubling”. Dermed må de velge en side, og denne siden blir dermed offerets.
- 4) **Ikke gode på ”doubling”:** De klarer ikke å ha to moralske hatter, og det er ikke noe skille mellom privatmoral og jobbmoral. De klarer ikke å være en kjærlig familiemor eller far hjemme, for å si å gi blaffen i andre familier når de kommer på jobb. Det er en annen moral i bedriften enn det det er i hjemmet. Noen klarer å forholde seg veldig bra til dette, men det er absolutt ikke tilfelle hos de som varsler.
- 5) **Skamfølelse:** Varslere snakker mye om skam (Alford 2002, s. 73). De føler skam fordi de jobber for en organisasjon som gjør noe galt. Mange føler seg skitne. Alford mener skam er en helt naturlig og menneskelig egenskap som kan knyttes tett opp mot narsissisme (Alford 2002, s. 74). Grunnen til at man ofte føler skam er fordi man samtidig føler seg svak, eller utilstrekkelig, og tvilende på seg selv. Det er en opplevelse av svakhet. Dette er noe mange varslere snakker om.

Varsleren føler seg altså tvunget til å handle, og forklarer dette som oftest med en av de fem nevnte historiene. Det vil si de føler seg tvunget fordi de for eksempel forestiller seg konsekvensene, fordi de identifiserer seg med offeret eller fordi de føler skam. Men, sier Alford, det er ikke sånn det høres ut når de forteller sin historie. Da er de nemlig mest opptatt av sin egen etiske renhet (Alford 2002, s. 76). Dermed blir det en egennyttig handling.

Det er dette som er moralsk narsissisme. Det er narsissisme fordi det handler om ens egen helhet, renhet og det å være perfekt. Det blir moralsk narsissisme fordi det omhandler etikk. Hvorfor denne narsissismen blir moralsk og hvor den kommer fra, sier Alford ingen ting om. Han sier heller ingen ting om hvorfor det kun er noen få som har det på denne måten, og ikke alle. Dette kunne han sagt noe mer om.

Alford mener at moralsk narsissisme er helt nødvendig fordi livene deres som oftest blir ødelagt. De risikerer mye, men dette vet de ikke, og stort sett alle sier at de blir overrasket over konsekvensene. Det vil si at hvis de følte at de hadde hatt et valg ville de kanskje fått det

enda mer ubehagelig i etterkant. Man blir ikke like ansvarlig hvis man handler fordi man føler man ikke har noe annet valg. Dermed blir sanksjonene i etterkant kanskje litt lettere å takle.

Det som er interessant, og et lite paradoks, er hvordan en så egoistisk handling som narsissisme, dog moralsk narsissisme, kan være en så sterk motivator for en uegoistisk handling som varsling er.

For å oppsummere kan man si at varslene altså handler basert på en moralsk narsissisme. De er opptatt (ikke alltid bevisst) av sin egen moralske integritet og renhet, og stiller seg derfor på offerets side for å ikke bli besudlet. Personene som Alford har snakket med er altså veldig selvopptatte⁵, noe som overrasket Alford selv. Selv om for eksempel årsaker som empati og identifikasjon med ofrene blir gitt som årsak til varslers handlingen, er det til syvende og sist sin egen samvittighet de er opptatt av. Hvis de ikke sier i fra vil de ikke klare å leve med seg selv.

Nå vil jeg bevege meg over på diskusjonsdelen der jeg vil ta opp en del spørsmål som jeg mener er interessante i denne sammenheng. Noen av spørsmålene har jeg allerede vært inne på tidligere i essayet.

Diskusjon

Noen mener man først er en varslers når man møter motstand og blir sanksjonert. Andre vil hevde at de som får problemer kun er en liten del av varslerne, og at det faktisk også finnes mange glanshistorier. Jeg er tilbøyelig til å være enig med den siste kategorien, altså at man er en varslers også når man ikke møter motstand. Men dette er egentlig ikke så viktig, det er uansett situasjonene der varslerne faktisk møter motstand som er mest interessante. Man skulle tro at både bedrifter og samfunnet var interessert i, og tjent med, at folk passer på slik at man holder seg innenfor de etiske retningslinjene, men det virker som dette ikke er tilfelle i det hele tatt. Om varslere er elendige på ”doubling”, så kan ting tyde på at ledere i bedrifter er ekstremt gode på det.

Trenger vi varslere?

Man skulle jo helst sett at vi ikke trengte varslere. Det beste hadde jo vært om alle bedrifter og organisasjoner oppførte seg bra, at de ikke gjorde noe som det var nødvendig å varsle om. Nå er det derimot ikke sånn i dagens samfunn. Bedrifter gjør klanderverdige ting hele tiden, og da

---

⁵ Jeg ser ikke på dem som selvopptatte på en veldig bevisst måte. Ordet selvopptatt kan derfor høres mer negativt ut enn det det er.

er fint om noen sier i fra og stopper dem. Om dette er noe enkeltpersoner burde gjøre, kan jo diskuteres. Det som imidlertid viser seg er at offentlige utvalg, komiteer, lover og regler ikke fanger opp alt.

Det er altså dumt at det må til, men jeg tror vi burde være glade for at noen sier i fra, og det hadde det også vært bra om bedriftene selv var glade for at varslere sa i fra. Derfor burde varslerne, siden de faktisk sier i fra der mange ville latt være, på en eller annen måte blitt tatt bedre vare på. De burde fått en annen skjebne enn det som ofte er tilfellet. Det at vi trenger varslere sier noe om at moralen i samfunnet vårt har potensial til å bli bedre, for å si det mildt.

I en artikkel som sto på trykk i Aftenposten 4. oktober 2006, i forbindelse med mistanke om forskningsjuks, sier jusprofessor Henning Jakhell at Universitetet i Ås har en plikt til å varsle om juks (Aftenposten 2006a). Dette fordi det er skattebetalernes penger det går utover hvis forskeren fortsetter å få penger fra Norges Forskningsråd på feil grunnlag. Også her er altså penger inne i bildet, og da risikerer man, med ett, blant annet erstatningssak. Hvis ikke penger hadde vært inne i bildet hadde nok saken vært litt annerledes. Plikten til å varsle henger altså nært sammen med penger, riktignok skattebetalernes penger, men likevel. Hvis det kun var andres interesser det gikk utover ville det fortsatt vært ønskelig at noen varslet, men det er ikke sikkert man ville snakket om plikt.

Det jeg prøver å si er at jeg tror mye av årsaken til at vi har behov for varslere i utgangspunktet, er på grunn av penger og makt. Derfor syns jeg det ikke er så mye bedre at man også først skal varsle når penger er inne i bildet. Om det er riktig å snakke om plikt i det hele tatt ligger utenfor hva dette essayet tar for seg, men jeg syns likevel det belyser et interessant emne.

Men uansett, etter min mening trenger vi varslere, og vi skal være galde for at noen tar jobben.

Hvorfor møter de så mye motstand?

Nå kommer vi til et av hovedspørsmålene i dette essayet – hvorfor møter varslere så mye motstand? Jeg tror, som sagt, at vi åpenbart skal være glad for at noen sier i fra om forhold som er kritikkverdige, og uten å gape over for mye tror jeg mange vil være enig med meg i det. Men bedriftene og organisasjonene som disse varslerne er, eller var, ansatte i, er tydeligvis ikke helt enig. Sånn rent overfladisk kan man jo forstå dette til en viss grad. Varslerne sier i fra om at noe er galt, det vil si at noen har gjort noe etisk tvilsomt.. Og dette

stiller jo selvfølgelig de ansvarlige i et litt dårlig lys. Ledelsen vil, som nevnt tidligere, ha lydige ansatte, ansatte som drar i samme retning som ledelsen, selv om dette er i ”gal” retning.

Penger og makt har tilsynelatende en så blindende og overveldende effekt at bedrifter glemmer alt annet. Jeg tror ikke det er at de ikke bryr seg om for eksempel miljøet, det er bare det at de bryr seg så mye mer om penger. Man kan si det blir et dop. Og varsleren er en person som prøver å ta fra dem dopet. Det er klart de reagerer med motstand da. De prøver alt de kan, med alle hjelpemidler, å få bort dem som prøver å spolere dette.

Jeg tror altså ikke at moralen er noe særlig lavere i bedrifter enn ellers i samfunnet, jeg tror bare at det Alford kaller for bedriftens overlevelsestrang er så sterk og at pengene, og makten disse fører med seg, betyr så mye, at man blir ensporet, blind og dermed kortsiktig i sin tankegang.

Mennesker er, og har alltid vært, opptatt av å bli sett. Det er noe som sitter dypt forankret i oss. Vi trenger å møte anerkjennelse for den vi er. Og hvordan blir vi sett og anerkjent? Jo, ved å for eksempel være bra i en ting. Det kan være i idrett, i kunnskap eller på jobben. Sånn er det for folk som jobber i bedrifter også. Det at bedriften gjør det bra stiller også dem i et bra lys. Man identifiserer seg på en måte med bedriften. Penger og prestisje stiller bedriften i et enda bedre lys, mens etikk er mer nøytralt og dermed ikke så viktig. Den er fin å ha, men den må vike med en gang den kolliderer med lønnsomheten, som den enkelte sjef, og/eller bedrift føler seg svinebundet til. Lønnsomheten kan ikke velges bort, men det kan etikken.

Hvis det da kommer en person og prøver å ødelegge opplegget, for å si det sånn, ved å si i fra om noe kritikkverdig, kommer alle piggene ut, og bedriften/ledelsen gjør alt de kan for å fjerne dette uromomentet.

Jeg tror også man kan legge noe av skylden for motstanden varslerne møter, på uvitenhet og frykt hos bedriftene, og det at vi mennesker gjerne vil ha ting som de er. Vi er vanedyr og forandringer, som jo en varsling vil medføre, er noe man frykter og dermed helst vil unngå.

Ofte blir varslerne møtt med beskyldninger om ”svik”, eller anklager om at personen innbiller seg å være ”bedre” enn sine kolleger, å være mer ”moralisk” enn dem, eller å ha ”høyere idealer” (Vetlesen og Henriksen 2004, s. 80). Dette kommer av at varslingen setter de andre personene i et dårlig lys, og de prøver dermed å forsvare seg.

De som opplever seg som gjenstand for personens ”ukollegiale” handlemåte, fremstiller seg dermed som offer, og den andre som en type aggressor (Vetlesen og Henriksen 2004, s. 81).

Man snur opp ned på fakta og angriper varsleren på feil grunnlag. Noen ganger kan det være tilfelle at bedriften går ut fra at varsleren gjorde handlingen sin ut fra et autentisitetsideal (Vetlesen og Henriksen 2004, s. 81), og da kommer den kjente janteloven inn: ”Du skal ikke være noe bedre enn oss, eller mer moralsk enn oss. Du skal ikke tro at du er noe.” Men i følge Vetlesen og Henriksen i deres bok *Moralens sjanser i markedets tidsalder* er det snarere integritet det er snakk om, ikke et autentisitetsideal (Vetlesen og Henriksen 2004, s. 81). Men det er mye enklere å kritisere en persons autentisitet enn en persons integritet.

Å kritisere et uttrykk for integritet vil si å kaste seg ut i en mer rendyrket og krevende form for moralsk diskurs enn tilfellet er når det er en persons angivelige autentisitet (forsøk på å være ekte, dyp og inderlig, hele tiden på vegne av noe distinkt eget) som står til diskusjon (Vetlesen og Henriksen 2004, s. 81).

Samtidig er det sånn at når det gjelder integritet kommer det en allmenn gyldighet inn i bildet:

Den kanskje viktigste forskjellen mellom autentisitet og integritet som ståsted for å bedrive kritikk og for å gå inn i rollen som opposisjonell, ligger i at mens den første varianten gjennom kritikken viser noe om personers subjektive ståsted, appellerer personen i den andre varianten til standarder for moralsk stillingstaking, som hun postulerer er av *allmenn* gyldighet. [...] Personen velger altså ikke på vegne av seg selv, men på vegne av oss alle; det handler ikke om hvordan jeg – og kanskje ingen andre – her vil handle, men om hvordan jeg anser at *man* burde handle (Vetlesen og Henriksen 2004, s. 82).

Det at noen kommer og forteller deg hvordan du burde handle blir svært sjelden mottatt veldig bra. For å klare det kreves det stor innsikt og en stolthet som kanskje ikke er så stor. I dagens individualistiske samfunn blir generaliseringer møtt med stor motstand, spesielt når det gjelder etikk og moral.

Det å reagere med motstand mot varsling vil jeg uansett påstå er en menneskelig egenskap. Men den har fått spesiell god grobunn i vårt markedsliberalistiske samfunn, der

penger og instrumentell rasjonalitet til de grader er gjeldende, og bestemmende. Og det er synd.

Når det altså gjelder motstanden varslerne møter er, etter min mening, følgende stikkord viktige (det er ikke noe klart skille, og flere av dem går over i hverandre):

- Pengeinteresser er truet. Det er helt klart det viktigste, etter min mening.
- Janteloven, rett og slett.
- Man blander et ideal om autentisitet med integritet. Det vil si at man mistenker varslerne for å ha en skjult agenda (som for eksempel kan være et ønske om å være spesiell eller flink, istedenfor å virkelig være opptatt av for eksempel miljøet som bedriften skader).
- Bedriftene mistenker varslerne for å prøve å være bedre enn andre, og heve seg over dem.
- Forsvarsmekanisme fra bedriftens side, siden bildet av bedriften og stoltheten blir svekket.
- Stolthet, uvitenhet og usikkerhet fra bedriftens side.

Jeg tror ikke bedriftene ønsker å være drittsekker mot varslerne (i hvert fall ikke alltid), men det er fort gjort når man prøver å beskytte bedriftens penger og rykte.

Varslerne møter ofte motstand både fra selve ledelsen og fra andre kolleger. Derfor står de veldig alene.

Hvorfor er det kun noen som varsler?

Hvorfor varsler ikke alle? Det er helt opplagt flere enn de få som varsler som vet om problemet. Alford mener, som jeg har vært inne på tidligere, at moralsk narsissisme er årsaken til at varslerne varsler. De føler de ikke har noe valg. Men hvorfor er da denne følelsen større hos noen enn hos andre? Har dette rett og slett å gjøre med gener og oppdragelse? Er det sånn at noen har mer anlegg for å være narsissistiske moralsk sett enn andre?

Ved å si at man ikke har noe valg gjør man seg på en måte uansvarlig for handlingen, eller i det minste for problemene som man opplever i etterkant. Denne uansvarliggjøringen gjør det nok enklere å takle alt oppstyret, fordi da trenger man ikke å ta all byrden selv. Og det er nok mer komfortabelt enn å måtte forklare, for eksempel rasjonelt, hvorfor man varslet. Men når man sier at man ikke har noe valg, hva sier dette om moralen? Dette penser veldig

fort over på en diskusjon om vi har fri vilje, noe man sannsynligvis bør ha for å kunne snakke om moral i det hele tatt.

Samtidig som det er mer komfortabelt å frasi seg litt av ansvaret ved å si at man ikke hadde noe valg, kan det også være mer komfortabelt å la være å si noe i det hele tatt. Dette er nok mye av grunnen til at mange snur seg bort og fortsetter med sitt, istedenfor å si i fra. Man orker ikke å ta den jobben det er, det er mye enklere å late som ingenting. Samtidig er nok mange også redde for å miste jobben sin, eller i hvert fall komme på kant med ledelsen. Som jeg har nevnt tidligere sier mange varslere – stort sett alle – at de aldri kunne forestille seg hvilke konsekvenser varslingen deres ville medføre, men noe forstår man jo. Mange må ha innsett at det de var i ferd med å gjøre ikke akkurat ville bli omfavnet med åpne armer. De som ikke sier i fra tar ofte hensyn til akkurat dette – og lar dermed være å si i fra, mens de som varsler rett og slett ikke kan, eller klarer å, ta hensyn til det. Deres opplevelse av å ikke ha noe valg overskygger det meste – om ikke alt..

Redselen for å bli utstøtt av gruppa er nok også større hos de som ikke sier i fra, enn de som gjør det. Og gruppa har en lojalitet innad som er veldig sterk, og som jeg var inne på litt tidligere, det å skille seg ut er ikke alltid positivt. Verken ved å være ”bedre” eller ”dårligere” enn de andre. Denne redselen fører nok til at mange sitter inne med ting de burde sagt i fra om.

Er det alltid moralsk narsissisme?

Må det alltid være moralsk narsissisme som ligger bak en varslerhandling? Kan det ikke hende at noen faktisk sier fra av en helt genuin interesse, eller bekymring, for andres velbefinnende? Slik jeg forstår Alford er jeg ikke så sikker på om han mener det. Moralsk narsissisme er nødvendig fordi livene deres blir ødelagt, hevder Alford (Alford 2002, s. 95). De risikerer mye, men dette vet de ikke. Som nevnt tidligere i essayet blir stort sett alle overrasket over konsekvensene, og størrelsen på dem. Siden de ikke vet om hvilke konsekvenser handlingen vil medføre kan det hende de hadde gjort det uansett om de var drevet av moralsk narsissisme eller ikke. (Dette kan så tvil om moralsk narsissisme virkelig er beveggrunnen.) Samtidig, ut fra varslernes beskrivelser av en følelse av å ikke ha noe valg, ville de kanskje uansett likevel ha gjort det, selv om de visste hvilke fatale konsekvenser det ville medføre. Dette kan man ikke vite. Alford har kun snakket med personer etter at de har varslet. Man kunne fått et litt klarere bilde av hvordan dette henger sammen hvis han også hadde snakket med noen før de varslet. Det hadde vært interessant å finne ut om noen som følte seg ”tvunget” til å varsle fortsatt ville gått videre med det, etter at vedkommende hadde

blitt presentert hvilke konsekvenser han eller hun risikerte. Og ville denne personen – en kommende varsler – trodd på at det virkelig ville bli så ille? Kanskje varslerne er i overkant optimistiske, og at de tenker: ”Ok, det har gått ille med de og de, men *jeg* vil ikke oppleve de samme problemene, det skjer ikke meg. Det at jeg sier i fra vil bli tatt godt i mot og jeg gjør jo tross alt bare jobben min.”

Moralsk narsissisme passer ikke inn i noen annen etisk teori fordi ”alle” stort sett handler for å oppnå egen renhet. Alford sier at moralen sannsynligvis er mer narsissistisk enn det vi tror.

Whether whistleblowers are different, and how different they are, is an interesting question because it suggests the possibility that morality is more narcissistic than we know. That is, morality is neither impartial nor particularistic. Morality is narcissistic, concerned to preserve the moral purity of the self (Alford 2002, s. 94).

Etter min mening syns jeg det blir vanskelig å snakke om moral hvis den er så narsissistisk som det jeg mener Alford impliserer. En narsissistisk moral tar fra personen ansvaret for handlingen sin. Og hvor moralsk en person er, kommer da veldig mye an på hvilke gener man har. Jeg tror likevel at mye av det vi gjør, gjør vi for å tilfredsstille oss selv. Det føles ofte godt å hjelpe andre, derfor hjelper vi andre. Det kan man ikke nekte for. Dette er en væremåte som er, og har vært, fordelaktig for menneskeheten, og har av den grunn naturligvis gått i ”arv”; både rent fysiologisk og oppdragsmessig. Det vil si, hvor moralsk man er, kan nok være litt genetisk styrt, men det er viktig at man tar ansvar for sine handlinger, og ikke bare skyller på at man ikke hadde noe valg.

Moralsk narsissisme er et interessant begrep som jeg mener har mye for seg, men jeg tror man også kan varsle av andre årsaker, blant annet en (forholdsvis) genuin omsorg for andre mennesker. Jeg tror ikke vi kun er moralske fordi vi selv vil oppnå en slags renhet, eller at våre moralske handlinger kun er en effekt av et mål om å føle seg bra med seg selv, altså en egen nytte. Men når det er sagt, både samvittighet og skamfølelse styrer oss ofte i våre moralske handlinger, og dette er følelser vi ikke kan kontrollere i noen særlig grad.

Hvorfor får ikke alle problemer?

Alford har kun snakket med personer som virkelig har fått problemer som følge av sin varsling. Men hva med dem som ikke møter noen motstand? Som nevnt tidligere i essayet vil noen hevde at man ikke kan snakke om varsling før man møter motstand, men det er egentlig

uinteressant. Poenget er at det er ikke alle som møter motstand, og det som er interessant er hvorfor det er slik. Er det på grunn av varsleren? Har varslersens oppførsel noe å si på om han eller hun blir sanksjonert eller ikke? Er det på grunn av saken? Er det kanskje sånn at jo større sak, jo større fare er det for å møte på problemer? Eller er det hvordan en bedrift er, som avgjør om varsleren får problemer eller ikke? Sannsynligvis er det en blanding av alle disse faktorene.

Jeg innbiller meg at i bedrifter der penger ikke er så viktig⁶ vil varslere bli tatt i mot på en litt annen måte. Det er ikke det at menneskene i disse bedriftene er så mye mer moralske, men målet om lønnsomhet er kanskje ikke så fremtredende. Dermed får etikken mer plass.

Det som er litt interessant er at i en undersøkelse Aftenposten nylig gjennomførte sa 17 prosent av de som jobber i privat sektor at de er redd for personlige konsekvenser dersom de varsler om for eksempel mobbing, svindel eller korrupsjon, mot hele 22 prosent i offentlige sektor (Aftenposten 2006b)⁷. Man skulle kanskje tro at det var omvendt siden penger og lojalitet til bedriften sannsynligvis er viktigere i privat sektor enn i offentlig. Men selv om fokuset på lønnsomhet er større i privat sektor finner man det også i offentlig sektor. I samme nevnte artikkel står det at i en tidligere undersøkelse gjort for Sykepleierforbundet sa hele 43 prosent at de fryktet represalier. Mye av det sykepleierne finner kritikkverdig og vil varsle om, handler om mangelfull pleie og ressursmangel, noe som igjen indirekte har med penger å gjøre. Det kan også tenkes at avstanden mellom ledelse og ansatte er større i offentlig sektor, og at det derfor er større frykt for å varsle. Det er lettere å kvitte seg med noen man ikke kjenner så godt.

Bedrifter og organisasjoner er like forskjellige som mennesker er forskjellige. Derfor er det selvfølgelig også mye tilfeldigheter inne i bildet når det gjelder hvorfor noen får problemer når de sier i fra, mens andre ikke får det. Bedrifter som tar etikk og varsling på alvor, og dermed også kanskje har visse retningslinjer, vil nok møte varsling på en annen måte enn bedrifter som aldri har diskutert dette innad.

Moralens sjanser i dagens samfunn

Selve varslingen, men også hvordan varslere blir mottatt, både i bedriften og ellers i samfunnet, sier noe om verden og tiden vi lever i.

---

⁶ Hvis de finnes.

⁷ Dette er ingen vitenskapelig statistisk undersøkelse, men den sier en del likevel. Det er Norsk Respons som, på oppdrag for Aftenposten, har telefonintervjuet 1001 mennesker i midten av oktober 2006. 698 av de spurte var i jobb, og kun deres svar teller i undersøkelsen.

Fløyteblåsere er en (liten) gruppe mennesker som røper interessante trekk ved tiden vi lever i – direkte gjennom hva de gjør, og mer indirekte gjennom måten det møtes på av omverdenen (Vetlesen og Henriksen 2004, s. 79-80).

Det at mange varsler kan bety to ting. For det første betyr det at det finnes mange forhold som det er verdt å varsle om. Samtidig betyr det at mange mennesker bryr seg, og faktisk sier i fra. Dermed kan det bety både at moralen er lav i samfunnet (mange kritikkverdige forhold), og at moralen er høy (det er mange som sier i fra og dermed tar moralen på alvor). Hva man skal legge største vekt på her, er ikke godt å si.

Debatten i samfunnet, rundt selve fenomenet varsling, sier likevel en del om moralens plass i dagliglivet. I følge Vetlesen og Henriksen skaper den individualiseringen som er karakteristisk for vårt samfunn i dag en skjerping av individet som moralsk aktør, og dermed av dets selvstendighet og ansvarsfølelse (Vetlesen og Henriksen 2004, s. 80). Ting som tradisjon, fellesskap og kollektiv mister sin kraft og individet står igjen alene. Det er ikke lett å varsle på vegne av samfunnet, fellesskapet eller kollektivet når man bare blir møtt med en holdning som går på at du er ansvarlig for ditt og jeg er ansvarlig for mitt. Altså en slags ”ikke kom og fortell meg hvordan jeg skal oppføre meg”-holdning.

Motstanden varslere møter kan altså vitne om et stort fokus på individualisering i vårt samfunn. På det vilkåret har ikke moralen de beste sjanser. I et stort perspektiv kan man vel ikke akkurat gi opp moralen (ting svinger jo mye fram og tilbake i forskjellige tidsepoker), men det er lett å bli litt oppgitt med tanke på den perioden vi er inne i nå. Siden markedet – det å gjøre alt til en vare som man enten kan kjøpe eller selge – har fått så stor betydning som det har i dag (det har jo nærmest blitt religion for noen), må etikk og moral vike unna; med mindre det å tenke på etikk og moral faktisk lønner seg. I den senere tid har flere økonomer begynt å snakke om hvilke følger den globale oppvarmingen får på verdenshandelen, altså hvor mye de menneskeskapte ødeleggelsene kommer til å koste i kroner og øre. Det kan virke som det er først da man virkelig har begynt å høre etter. Så lenge idealistiske miljøvernere snakket om de samme ødeleggelsene var det ingen som hørte etter. De største firmaene i verden har til og med ansatt advokater og talspersoner som argumenterer for at ødeleggelsene, for det første er betydelig overdrevet, og for det andre, absolutt ikke menneskeskapt. Dette viser nok en gang hvor mye penger virkelig har å si.

Løsninger

Det på måte to problemer: 1) det at varsleren så ofte møter motstand og 2) det at det finnes forhold som det er nødvendig å varsle om. Hvis det ikke var for problem nummer to ville vi aldri hatt problem nummer en.

Finnes det noen måte å løse problemet med at varslere blir møtt med så stor motstand som er tilfelle? Er det noe man kan gjøre som sørger for at varsleren ikke bare slipper alle problemene som denne blir møtt med i dag, men også kanskje blir belønnet for sin innsats? For det er jo virkelig en belønningssverdig handling.

Anonymitet

Det å tilby anonymitet er en løsning som av mange er forslått for å beskytte varsleren. Sann ved første øyekast kan dette høres ut som en god idé, man får sagt i fra om kritikkverdige forhold i en bedrift samtidig som den som sier i fra ikke lider noen nød. Alford sier følgende om emnet:

Anonymous whistleblowing happens when ethical discourse becomes impossible, when acting ethically is tantamount to becoming a scapegoat. It is an instrumental solution to a discursive problem, the problem of not being able to talk about what we are doing. Whistleblowing without whistleblowers is not a future we should aspire to, any more than individuality without individuals or citizenship without citizens. If everyone have to hide in order to say anything of ethical consequence (as opposed to mere political opinion), then we will all end our days as drivers on a vast freeway: darkened windshields, darkened license plate holders, dark glasses, speeding aggressively to God knows where (Alford 2002, s. 36).

Når det gjelder dette er jeg veldig enig med Alford. Vi må kunne snakke om moralske dilemmaer uten å måtte gjemme oss bak anonymitet.

På kort sikt kunne nok likevel anonymitet hjulpet. Man hadde fått ordnet opp i det kritikkverdige bedriften bedrev og varsleren fikk ikke livet sitt ødelagt på grunn av handlingen sin. Men på lang sikt ville dette, som Alford sier, føre til en kald verden der alle kun er opptatt av seg og sitt, kjørende rundt på motorveien med mørke vinduer i alt for stor fart. Man må kunne stå for det man sier. Og det må være rom for å kunne stå for det man sier uten å bli møtt med annen motstand enn i form av argumenter. Det å tilby anonymitet er en

instrumentell løsning på et diskursivt problem, som Alford sier, og etter min mening er instrumentelle løsninger generelt ødeleggende når de blir anvendt på mennesker.

Så anonymitet er en kortsiktig løsning som kun tar bort symptomene, hvis det går an å bruke den parallellen, men ikke gjør noe med selve sykdommen, eller problemet. Det er fort gjort å bli ivrig og dermed tenke kortsiktig – man har også blitt vant til at resultater skal komme raskt i vårt markedsliberale samfunn i dag – men det løser ikke selve problemet.

Jeg innbiller meg også at det å tilby varslere anonymitet vil bare bli sett på som nok en trussel av bedriftene, og at de dermed ikke akkurat vil reagere med velvilje. De vil kanskje heller jobbe enda hardere for å finne måter å sno seg unna på. Bedriftene må på en aller annen måte forstå selv at det er bra å holde seg innenfor visse etiske retningslinjer, og at det er bra at noen sier i fra hvis dette ikke er tilfelle. Men det å svare på hvordan man skal få til dette, er ikke akkurat så lett.

Flere og/eller bedre lover

Vil bedre, og/eller flere lover bedre sikkerheten til varsleren? Og vil lover også hindre bedrifter i å gjøre kritikkverdige ting? Sannsynligvis ikke. Allerede i dag finnes det veldig mange lover som skal beskytte varsleren, men få av disse fungerer som de skal. I tillegg bryter bedrifter allerede i dag mange lover, og flere lover vil muligens bare føre til at bedriftene bryter de også, ikke at de begynner å handle mer etisk korrekt.

Unfortunately, most legal protection for whistleblowers is illusory; few whistleblowers are protected from retaliatory actions because of numerous loopholes and special conditions of these laws and the major disadvantage that individual plaintiffs have against corporate defendants (Alford 2002, s. 109).

Lovene blir også veldig prosedurale og instrumentelle. De tar ikke menneskelige hensyn. Man er ofte mer opptatt av hva man kan bevise, enn hva som virkelig er tilfelle. Det er ikke alltid den som har rett som vinner, men den som klarer å snakke best for seg.

The law has hardly a clue about how to protect the individual who resists the organization in the name of the public because our society has hardly a clue about what is public (Alford 2002, s. 113).

Så lenge bedrifter har penger til å ansette dyktige advokater virker det som det er det samme hva slags, og hvor mange, lover vi har. Bedriftenes overlevelsestrang – dens selvprettholdelse – sørger for at den alltid klarer seg, og at varsleren blir slått ned på.

Samtidig som det ikke er sikkert at flere lover vil hjelpe noe særlig, er et annet problem hvordan man i tilfelle skulle formulert disse lovene. Ofte er det diffuse ting som mobbing og utfrysing varslerne risikerer å bli utsatt for. Det er greit nok å ha lover mot dette, men det er ikke alltid så lett å bevise verken det ene eller andre. Det er vanskelig å kontrollere om lovene faktisk blir fulgt.

Gulrøtter

Hvis man på en eller annen måte sørger for at bedriften tjener (penger) på å fokusere på moral, vil man kanskje kunne løse noe av problemet, i hvert fall når det gjelder problem to som jeg nevnte ovenfor. Men fortsatt vil vel varslere som sier i fra, i de tilfellene der det fremdeles er nødvendig, bli møtt med motstand. Dette er også en ad hoc-løsning som er like lite ønskelig som anonymitet, eller kanskje enda mindre. Penger og lønnsomhet burde ikke være drivkraften for å opptre moralsk.

Men det å belønne bedrifter med for eksempel mindre avgifter hvis de klarer å oppfylle visse krav både med tanke på det å opptre moralsk og det å ta varslerne på alvor, kan kanskje være en begynnelse. Man kan ikke gape over for mye. Hvis man begynner med dette vil det kanskje ikke være nødvendig med belønninger etter hvert.

Fjerne pengene

Dette er en løsning som, mildt sagt, ikke er så realistisk, men den ville kanskje løst problemene desto mer. Problemet er vel bare det at hvis ikke penger hadde eksistert ville vi hatt noe annet som sikkert var minst like motiverende.

Det å hele tiden strebe etter belønning sitter veldig dypt hos menneskene. I dagens samfunn er penger belønning for nærmest alt, og blir dermed enormt dominerende.

I boken *Rethinking Freedom: Why Freedom Has Lost Its Meaning and What Can Be Done To Save It* har Alford snakket med personer om begrepet frihet. Veldig mange av dem han intervjuet sier at frihet henger sammen med penger. Hvis man ikke har penger, er man heller ikke fri til å gjøre det man har lyst til.

When asked to define freedom [...] most people answered in terms of mastery, money and power (Alford 2005, s. 9).

Dette beskriver hvor mye penger har å si, eller i det minste hvor mye folk tror penger har å si.

Opplysning og oppdragelse

Nå som det begynner å gå opp for folk at også økonomien vil bli rammet av forurensningen og den globale oppvarmingen, begynner de å ta litt mer hensyn. Opplysning er med andre ord veldig viktig. Men ofte så hører man kun det man vil høre, og man er kun opptatt av det man selv synes er viktig (veldig ofte penger). Så lenge det ikke er skadelidende, er det ikke så farlig.

En annen ting man kan gjøre er å satse mer på etisk diskusjon som en del av oppdragelsen, for eksempel ved å gjøre det til en del av læreplanen i skolen. Dette er et langsiktig prosjekt, men jeg tror det vil ha mye for seg. Rett og slett lære barn at det ikke alltid er penger som er viktigst. Eller i hvert fall diskutere det, så får man forhåpentligvis et litt mer reflektert syn på hva man skal vektlegge, og hvorfor.

Men alt dette er ikke så lett, for å si det mildt. Alt fra man er veldig liten ser man ofte at det ikke lønner seg å gjøre det ”riktige”, og man merker veldig fort at hvis man sier i fra (sladrer, som det heter) får man svi selv. Vi kjenner alle til det beskrivende uttrykket ”sladrehank skal selv ha bank”. Det å tenke negativt om varslere er altså noe vi nesten får inn med morsmelka, for å bruke et annet kjent uttrykk. Uansett hva andre gjør, uansett hvor ille det er, så skal man ikke sladre. Man skal ikke angi noen. I gjenger, der ofte indre justis og lojalitet er veldig viktig, kan man nesten ikke gjøre noe verre enn å angi noen.

Det å slå ned på sladrehankene er vel en slags måte å forsvare seg selv på, en hersketeknikk, og dette er noe jeg tror sitter dypt i menneskeheten. Hobbess snakker om naturtilstanden, og dette blir noe av det samme. Alle er opptatt av å opprettholde seg selv, med ”lovlige” midler eller ei, og forsvare seg mot andre som forsøker å stille dem i et dårlig (om enn riktig) lys. Man innser etter hvert at det lønner seg å oppføre seg ordentlig, forholde seg til visse etiske normer og retningslinjer, følge lover og regler, men noe sitter igjen likevel, vil jeg påstå. Og dette blir ikke borte med det første. Men jeg tror, som sagt, at ved å diskutere, det å hele tiden ha en debatt gående om emnet, så vil man få en utvikling. Forhåpentligvis er denne utviklingen til det bedre også.

Kritikk av Alford

Det er et par ting det er verdt å bemerke når det gjelder Alford. I boken *Whistleblowers: Broken Lives and Organizational Power* har han kun snakket med personer som har fått, til dels, store problemer på grunn av varslingen sin. Da er det ikke rart at synet på varsling også blir så negativt som det blir. Selv om jeg har stor sans for hans kvalitative metoder, det at han har dybdeintervjuet en del mennesker istedenfor kun å basere seg på statistikk, kan det også føre til at utvalget hans ikke blir så stort. Dermed, med disse to betraktningene i bakhodet, kan man lure på om utvalget hans er representativt. Det hadde i hvert fall vært interessant om noen av intervjuene til Alford var både med personer som ennå ikke hadde varslet, men hadde planer om det, og med personer som ikke var i en varslersituasjon i det hele tatt.

En annen ting jeg mener man kan kritisere Alford for, er hans begrep om moralsk narsissisme, et begrep jeg mener han kunne sagt litt mer om. Spesielt hvor den kommer fra. Som jeg har vært inne på tidligere, det er ikke sikkert at det alltid er moralsk narsissisme som trenger å være beveggrunn for en varslershandling, men dette sier ikke Alford noe om. En bedre begrunnelse for hva moralsk narsissisme bygger på, hadde vært ønskelig.

Oppsummering

Det finnes mange glanshistorier om varslere som blir helter, både blant kolleger og i samfunnet. Men det viser seg mer og mer at disse glanshistoriene ikke er regelen, men heller unntaket. Ting kan tyde på, noe både personene som Alford har snakket med og saker i media den senere tid kan bekrefte, at varslere som oftest får det veldig vanskelig.

Det at varslere møter så mye motstand som er tilfelle sier, som Vetlesen og Henriksen var inne på i sin bok *Moralens sjanser i markedets tidsalder*, noe om samfunnet og den tiden vi lever i. Det kan virke som moralen ikke står så høyt i kurs om dagen, noe derimot penger og makt gjør. Og frihet. Bare man har nok penger er man fri til å gjøre hva man vil. Ting som fellesskap og tradisjon har mistet mye av sin betydning, og varslere står mutters alene i sin handling. Det ender ofte med et ødelagt liv.

Jeg tror ikke moralen har forspilt sine sjanser, men jeg vil absolutt hevde at vi er nede i en liten bølgedal nå. En bølgedal vi muligens er på vei opp av. Det at diskusjonen om varslere pågår, og også vokser, i media tyder på at dette er noe folk er opptatt av. Og det er en god forutsetning for at varslere i framtiden kanskje kommer til å bli mottatt litt annerledes enn det som ofte er tilfelle i dag.

Litteraturliste

Adorno, Theodor (2000): *Problems of Moral Philosophy*, Polity Press, Oxford.

Aftenposten (2006a): "Plikt å varsle om juks", Aftenpostens nettutgaven 4. oktober 2006: <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article1481564.ece>.

Aftenposten (2006b): "Offentlige ansatte frykter mest", Aftenpostens nettmagasin forbruker.no 5. november 2006: <http://forbruker.no/jobbogstudier/jobb/article1520825.ece>.

Alford, C. Fred (2002): *Whistleblowers: Broken Lives and Organizational Power*, Cornell University Press, Ithaca.

Alford, C. Fred (2005): *Rethinking Freedom: Why Freedom Has Lost Its Meaning and What Can Be Done To Save It*, Palgrave, New York.

Alford, C. Fred (2006): Hjemmesiden til Alford ved Universitetet i Maryland: <http://www.bsos.umd.edu/gvpt/alford/>.

Hellum, Olav (2006): "Varsling og rettsikkerhet", *Samtiden* nr. 2, 2006, s. 27-41.

Vetlesen, Arne Johan og Jan-Olav Henriksen (2004): *Moralens sjanser i markedets tidsalder*, Gyldendal, Oslo.

Vetlesen, Arne Johan (2005): *Evil and Human Agency*, Cambridge University Press, Cambridge.